

Cultural Policymaking in Iran: Actors, Demands, and Regulatory Strategies Amid Social Transformations

Rohollah Eslami, Associate Professor, Department of Political Science, Faculty of Law and Political Science, Ferdowsi University of Mashhad, Mashhad, Iran. (Corresponding Author) Eslami.r@um.ac.ir

Fatemeh Zolfagharian, Ph.D. in Political Science, Faculty of Law and Political Science, Ferdowsi University of Mashhad, Mashhad, Iran, fa.zolfagharian@alumni.um.ac.ir

Extended Abstract

Introduction: Cultural policy in Iran operates within a complex, multi-layered framework shaped by diverse cultural resources, actors, and stakeholders, whose often conflicting demands influence official policy. Contrary to reductionist perspectives that attribute cultural policy solely to state decisions, this study treats it as a dynamic process in which cultural resources, actors, and public demands continuously interact. Employing an analytical and institutionalist approach, the research examines how cultural resources-including national, Shiite, Islamic, modern, revolutionary, and postmodern cultures-are represented by different social groups and how policymakers respond. Findings indicate that traditional and religious actors, particularly the clergy and affiliated institutions, maintain relative dominance in shaping and transmitting cultural demands, while modern and postmodern currents are expanding their influence within the public sphere. Universities, students, and intellectuals advance modern cultural demands emphasizing civil rationality, academic freedoms, and secularized policy. Revolutionary institutions, including the military, the Basij, and ideologically aligned media, reinforce anti-imperialist and justice-oriented narratives. The postmodern generation, particularly youth and women leveraging digital platforms, introduces demands related to individual freedoms, gender equality, lifestyle, and social participation. The interplay among these actors creates a dynamic and contested cultural field in which discourses intersect, compete, and transform the public sphere. Effective cultural policy thus requires moving away from direct control, adopting a regulatory role, and fostering inclusive dialogue among all cultural stakeholders.

The first step in the public policy cycle involves analyzing the external environment, including resources, actors, and demands. Iran's cultural environment is multi-layered, encompassing institutional, economic, and political contexts, as well as public spheres, discursive conflicts, collective identities, and active cultural agents. Iran's long-standing historical civilization exhibits unique characteristics, with identity diversity at sub-national (ethnic, local, tribal), national (language, history, rituals), and supranational (Islamic civilization, Shiism, Greater Iran) levels. This environment functions as a discursive space in which governmental institutions, civil society, and socially active groups interact and occasionally conflict in shaping and transmitting cultural demands.

Despite extensive capacities, gaps exist in demand, supply, and governance. Social transformations, including the expansion of higher education, digital media, and globalization, have reshaped lifestyles, values, and identity formation, while centralized and security-oriented policymaking often fails to reflect actual cultural demands. Consequently, the research question focuses on how cultural resources and social group demands are represented and addressed by policymakers.

Method: An institutionalist approach is employed to analyze how formal and informal institutions shape cultural policy and transmit social demands to decision-makers. Institutions-including rules, norms, procedures, organizations, and historical practices-structure social and cultural relationships while enabling and constraining actor behavior. In Iran's multi-layered cultural environment, institutionalism allows for the identification of each institution's role in representing and transmitting cultural demands. Institutions analyzed include government organizations, civil society entities, and socially active groups that interact and sometimes conflict in the policy-making process. The approach examines bidirectional influences: institutions guide actor behavior, and actors, through cultural resources and capital, shape institutional processes. This includes both traditional and religious institutions, which dominate the representation of cultural demands, and modern and postmodern actors, whose influence is expanding but not yet fully reflected in decision-making.

Results: Cultural policy in Iran is a dynamic, cyclical, and multi-layered process. Traditional and religious actors, particularly the clergy and affiliated institutions, dominate the representation and transmission of cultural demands. Universities, students, and intellectuals convey modern cultural demands emphasizing civil rationality, academic and social freedoms, and secularized policy. Revolutionary institutions-including the military, the Basij, and aligned media-promote justice-oriented, anti-imperialist, and anti-Western narratives. The postmodern generation, including youth and women leveraging digital networks, introduces demands related to individual freedoms, lifestyle, gender equality, and social participation. Interactions among these actors produce a contested cultural field in which traditional, modern, revolutionary, and postmodern discourses intersect, compete, and transform the public sphere.

Discussion: Effective cultural policymaking in Iran requires recognition and integration of diverse and sometimes conflicting social demands. Policymakers must treat these inputs as active components of the policy cycle rather than ignore them. Cultural policy should reconcile traditional, modern, revolutionary, and postmodern rationalities within a flexible framework to prevent structural conflicts and cultural gaps. Institutional reform, expanded public participation, and diversified official cultural narratives are necessary. This research demonstrates that understanding the relationship between culture and policy in Iran requires analyzing cultural resources, actors, and public demands. Such an approach enables the design of responsive, adaptive, and balanced policies that bridge gaps between official policy and societal expectations while fostering interaction and dynamism among cultural actors and institutions.

Keywords: Cultural policymaking, Public sphere, Cultural actors, Traditional, modern, and postmodern culture, Cultural regulation.

تحلیل سیاست‌گذاری فرهنگی در ایران؛ بازیگران، مطالبات و راهکارهای تنظیم‌گری در بستر تحولات اجتماعی^۱

روح‌اله اسلامی شعبجره^۲، فاطمه ذوالفقاریان^۳

چکیده

سیاست‌گذاری فرهنگی در ایران در میدانی شکل می‌گیرد که با تنوع بالای منابع فرهنگی، نهادها و بازیگران رسمی و غیررسمی روبه‌روست. این منابع حامل ارزش‌ها، هویت‌ها و سبک‌های زیست متفاوت‌اند و مطالبات متکثر و گاه متعارضی را به سیاست رسمی منتقل می‌کنند. هدف این پژوهش، بررسی نسبت میان منابع فرهنگی و چگونگی بازنمایی مطالبات آن‌ها در فرآیند سیاست‌گذاری فرهنگی ایران است. پژوهش با رویکردی تحلیلی ترکیبی انجام شده و فضای سیاست فرهنگی ایران در سه سطح منابع و بازیگران فرهنگی، مطالبات شکل‌گرفته در حوزه عمومی و نحوه پاسخ و مواجهه سیاست‌گذار با این مطالبات مورد مطالعه قرار گرفته است. سؤال اصلی پژوهش این است که مطالبات فرهنگی گروه‌های مختلف اجتماعی در ایران چگونه بازنمایی می‌شوند و سیاست‌گذار با چه رویکرد و منطقی به آن‌ها پاسخ می‌دهد؟ یافته‌ها نشان می‌دهند که فرهنگ سنتی و مذهبی در سیاست فرهنگی ایران دارای برتری نسبی است، اما جریان‌های مدرن و پست‌مدرن نیز در حال گسترش‌اند و در شکل‌دهی به گفتمان حوزه عمومی نقش‌آفرینی می‌کنند. نتایج پژوهش تأکید دارند که سیاست‌گذار فرهنگی برای مواجهه مؤثر با این نکش، باید از تصدی‌گری مستقیم فاصله‌گرفته و نقش تنظیم‌گر و تسهیل‌گر را ایفا کند. ایجاد بستر گفت‌وگوی نهادمند و متوازن میان ذی‌نفعان فرهنگی و تقویت سازوکارهای مشارکتی، می‌تواند به ارتقای اثربخشی و کاهش تعارض مطالبات در سیاست‌گذاری فرهنگی ایران کمک کند.

واژگان کلیدی

سیاست‌گذاری فرهنگی، حوزه عمومی، بازیگران فرهنگی، فرهنگ سنتی، مدرن و پست‌مدرن، تنظیم‌گری فرهنگی.

تاریخ دریافت: ۱۴۰۴/۴/۲۰ تاریخ پذیرش: ۱۴۰۴/۰۸/۲۴

۱. مقاله برگرفته از طرح پژوهشی دانشگاه فردوسی مشهد با بنیاد ملی علم ایران با عنوان «آسیب‌شناسی نهادگرایانه چرخه سیاست‌گذاری فرهنگی در جمهوری اسلامی ایران» با شماره طرح ۴۰۳۲۲۵۴ است.
۲. دانشیار گروه علوم سیاسی، دانشکده حقوق و علوم سیاسی، دانشگاه فردوسی مشهد، مشهد، ایران. eslami.r@um.ac.ir
۳. دکتری علوم سیاسی، دانشکده حقوق و علوم سیاسی، دانشگاه فردوسی مشهد، مشهد، ایران. Fa.zolfagharian@alumni.um.ac.ir

مقدمه

در چرخه سیاست‌گذاری عمومی، نخستین گام تحلیل محیط پیرامونی و شناسایی منابع، بازیگران و مطالبات است (Sabatier & Weible, 2014: 7). محیط پیرامونی در سیاست‌گذاری فرهنگی، مفهومی چندلایه است که نه تنها به بستر نهادی، اقتصادی و سیاسی جامعه اشاره دارد، بلکه حوزه عمومی، منازعات گفتمانی، هویت‌های جمعی و کنشگران فرهنگی را نیز دربر می‌گیرد (Howlett, Ramesh, & Perl, 2009: 22). در این میان، جمهوری اسلامی ایران، به‌مثابه کشوری فرهنگی و دارای تمدن تاریخی دیرپای، از ویژگی‌های منحصر به فردی برخوردار است که آن را از کشورهای عادی متمایز می‌سازد. تنوع و تکثر هویتی در قالب فرهنگ‌های فراملی (اتنیکی، محلی و قومی)، ملی (زبان، تاریخ و آیین‌های رسمی) و فراملی (تمدن اسلامی، تشیع و ایران بزرگ فرهنگی) مؤید این امر است (نقیب‌زاده، ۱۳۹۵: ۳۲).

محیط فرهنگی ایران را می‌توان نوعی «فضای گفتمانی چندلایه» تلقی کرد که در آن، بازیگران و ذی‌نفعان متعددی از جمله نهادهای حکومتی (مانند وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی، سازمان تبلیغات اسلامی، صداوسیما)، نهادهای مدنی (سمن‌ها، انجمن‌های فرهنگی، گروه‌های هنری) و همچنین گروه‌های اجتماعی کنشگر (دانشجویان، هنرمندان، روحانیت، قومیت‌ها و...) به‌صورت متداخل و گاه متعارض در فرایند شکل‌گیری و انتقال مطالبات فرهنگی مشارکت دارند (Yeganegi & Mohammadi, 2020: 104).

با وجود ظرفیت‌های گسترده فرهنگی، سیاست‌گذاری فرهنگی در ایران با شکاف‌هایی در سطح تقاضا (مطالبات فرهنگی متکثر)، عرضه (نهادهای سیاست‌گذار ناکارآمد یا جزیره‌ای) و تنظیم‌گری (عدم انطباق قواعد رسمی با زیست فرهنگی واقعی) روبه‌رو است. از یک‌سو، جامعه ایرانی در دهه‌های اخیر با افزایش سطح تحصیلات، گسترش فضای مجازی و جهانی‌شدن فرهنگی، شاهد تغییرات چشمگیری در سبک‌های زندگی، ارزش‌ها و هویت‌یابی نسل جدید است (Khosravi, 2017: 75). از سوی دیگر، نظام سیاست‌گذاری فرهنگی کشور، عمدتاً در چارچوب‌های متمرکز، بالا به پایین و اغلب با نگاه امنیتی به فرهنگ عمل کرده و نتوانسته به‌درستی کنشگران، منابع و خواسته‌های فرهنگی را در تصمیم‌گیری‌های خود بازتاب دهد (Rahimi & Ghahraman, 2019: 92).

بر این اساس، پرسش اصلی پژوهش این است که محیط فرهنگی ایران چه ویژگی‌هایی دارد و چگونه منابع فرهنگی و مطالبات گروه‌های مختلف اجتماعی در

سیاست‌گذاری فرهنگی بازنمایی می‌شوند و سیاست‌گذار چگونه به آن‌ها پاسخ می‌دهد. فرضیه پژوهش بر این است که بازیگران و منابع سنتی و مذهبی، به‌ویژه روحانیت و نهادهای مرتبط، نقش غالب در شکل‌گیری و انتقال مطالبات فرهنگی دارند، درحالی‌که جریان‌های مدرن و پست‌مدرن، اگرچه در حال گسترش هستند، هنوز ظرفیت تأثیرگذاری کامل در تصمیم‌گیری‌های فرهنگی را ندارند؛ بنابراین، سیاست‌گذار برای پاسخ‌گویی مؤثر باید از تصدی‌گری فاصله گرفته، نقش تنظیم‌گرانه ایفا کند و زمینه‌گفت‌وگویی متوازن میان تمامی ذی‌نفعان فرهنگی را فراهم آورد.

پیشینه پژوهش

تحلیل سیاست‌گذاری فرهنگی در ایران، مستلزم بررسی سه محور اساسی در مطالعات پیشین است. نخست، تحلیل محیط پیرامونی و شرایط ساختاری فرهنگی؛ دوم، شناسایی بازیگران و ذی‌نفعان اصلی؛ و سوم، بررسی نوع و جهت‌گیری مطالبات فرهنگی. پژوهش‌های داخلی و خارجی نشان می‌دهند که سیاست‌گذاری فرهنگی در ایران تحت تأثیر مجموعه‌ای از عوامل نهادی، ایدئولوژیک و اجتماعی قرار دارد که در یک بستر تاریخی و گفتمانی خاص عمل می‌کنند (Rahimi & Ghahraman, 2019: 90).

پیشینه نظری

سیاست‌گذاری فرهنگی به‌عنوان یکی از پیچیده‌ترین حوزه‌های سیاست عمومی، نیازمند چارچوبی نظری است که بتواند میان ابعاد ساختاری، گفتمانی و کنشگرانه پیوند برقرار کند. از آنجا که فرهنگ در ایران نه تنها عرصه‌ای نمادین بلکه میدانی از قدرت و رقابت اجتماعی است، تحلیل آن مستلزم بهره‌گیری از نظریه‌هایی است که هم روابط نهادی و ساختاری را توضیح دهند و هم سازوکار شکل‌گیری معنا، هویت و مطالبات را روشن سازند. از این‌رو، رویکردهای متنوعی از نظریه چرخه سیاست‌گذاری تا نظریات جامعه‌شناسی کلاسیک و معاصر و نیز نظریات فرهنگی-گفتمانی برای تبیین سازوکار سیاست‌گذاری فرهنگی در ایران به کار گرفته می‌شوند. این ترکیب نظری، امکان می‌دهد تا سیاست فرهنگی نه صرفاً به‌مثابه خروجی تصمیمات دولتی، بلکه به‌عنوان میدانی از تعامل میان ساختارها، بازیگران و ارزش‌های اجتماعی مورد مطالعه قرار گیرد. تحلیل سیاست‌گذاری فرهنگی مستلزم بهره‌گیری از مجموعه‌ای چندلایه از نظریه‌هاست تا بتوان تصویری جامع از ساختار اجتماعی، کنشگران، منابع فرهنگی و

روند شکل‌گیری مطالبات به دست داد. در این راستا، رویکردهای کلاسیک و معاصر جامعه‌شناسی و علوم سیاسی به‌گونه‌ای تلفیق می‌شوند که با حوزه سیاست‌گذاری فرهنگی هم‌پوشانی یابند و امکان تبیین بهتر پویایی‌های فرهنگی فراهم شود. در این چارچوب، نظریه چرخه سیاست‌گذاری بیرکلند نقطه آغاز تحلیل است، زیرا بر نقش محیط پیرامونی و مطالبات جامعه به‌عنوان ورودی‌های اساسی سیاست‌گذاری تأکید دارد و نشان می‌دهد که دستورکارگذاری و طراحی سیاست‌ها فرآیندی متأثر از تعامل ساختارها و بازیگران است که در قالب مراحل متوالی از دستورکارگذاری تا ارزیابی بروز می‌کند (Birkland, 2015: 18). در این پژوهش، تمرکز بر مرحله نخست یعنی محیط و ورودی‌هاست، چراکه تعیین‌کننده محتوای مطالبات فرهنگی و نحوه ورود آن‌ها به دستورکار دولت است.

از سوی دیگر، مفاهیم منزلت اجتماعی در اندیشه وبر و طبقه اجتماعی در نظریه مارکس، دو زاویه متفاوت اما مکمل برای درک جایگاه فرهنگی گروه‌ها و تأثیر آن بر سیاست‌گذاری فراهم می‌آورند. وبر بر اهمیت فرهنگ و نمادهای منزلتی به‌عنوان عواملی غیرمستقیم اما مؤثر در شکل‌دهی به سیاست‌ها تأکید می‌کند (Weber, 1978: 302)، درحالی‌که مارکس و انگلس منازعات فرهنگی را بازتابی از تضادهای طبقاتی ناشی از موقعیت‌های متفاوت در ساختار تولید می‌دانند (Marx & Engels, 1970: 51). ترکیب این دو رویکرد، امکان تحلیل دقیق‌تر نقش طبقات اجتماعی، اصناف و گروه‌های مرجع مذهبی در سیاست فرهنگی ایران را فراهم می‌کند.

برای تکمیل این تصویر، نظریه میدان و عادت‌واره بوردیو چارچوبی تحلیلی برای فهم مناسبات قدرت در عرصه فرهنگی ارائه می‌دهد. میدان فرهنگی به‌مثابه عرصه‌ای مستقل با قواعد خاص خود، محل رقابت بازیگران برای دستیابی به سرمایه نمادین است و عادت‌واره نیز مجموعه‌ای از گرایش‌های درونی شده به شمار می‌رود که واکنش افراد به پدیده‌های فرهنگی را شکل می‌دهد. این رهیافت امکان بررسی بازتولید نابرابری‌ها در حوزه فرهنگ رسمی و غیررسمی ایران را فراهم می‌کند (Bourdieu, 1993: 72-78).

همچنین، نظریه حوزه عمومی هابرماس اهمیت ویژه‌ای در تبیین نسبت میان فرهنگ و سیاست دارد. هابرماس فرهنگ را بستری برای دیالوگ عقلانی و شکل‌گیری اراده جمعی می‌داند که در آن شهروندان در خصوص امور عمومی به گفت‌وگو می‌پردازند. او با تمایز میان حوزه عمومی فرهنگی و حوزه عمومی سیاسی، نشان می‌دهد که

چگونه فرهنگ در جوامع مدرن می‌تواند به عامل فشار بر سیاست‌گذاران و ایجاد افکار عمومی تبدیل شود (Habermas, 1989: 161). این چارچوب در تحلیل کنش‌های فرهنگی و بازتاب مطالبات اجتماعی در برابر نهادهای رسمی سیاست‌گذار در ایران کارآمد است.

در نهایت، بر اساس تلفیق این نظریه‌ها می‌توان منابع فرهنگی را در دسته‌بندی‌هایی چون سنتی، مدرن، مذهبی، ملی، باستانی، علمی، پسامدرن، عرفی، اسطوره‌ای و کلاسیک جای داد. هر یک از این منابع در میدان فرهنگی جایگاه ویژه‌ای یافته و توسط بازیگران متفاوتی بازنمایی و تقویت می‌شوند. بازیگران و ذی‌نفعان فرهنگی در ایران متنوع‌اند و شامل احزاب، اصناف، طبقات اجتماعی، نسل‌ها، زنان، اقلیت‌های مذهبی و قومی، روحانیت، بازار و نیروهای نظامی می‌شوند. این گروه‌ها با عادت‌واره‌های متمایز خود، در حوزه عمومی حضور یافته و مطالبات فرهنگی خاصی را نمایندگی می‌کنند که در تعامل با ساختارهای رسمی، مسیر سیاست‌گذاری فرهنگی را تحت تأثیر قرار می‌دهد (Bourdieu, 1993: 85; Habermas, 1989: 162).

مطالبات فرهنگی نیز در طیف‌های ایدئولوژیک گوناگون قابل تحلیل‌اند؛ از «انسان کامل» در چارچوب الهیاتی تا «جامعه کامل» در سنت سوسیالیستی تا «حکمرانی آرمانی» در گفتمان محافظه‌کارانه و عدالت‌محور و نیز مطالبات لیبرال، واقع‌گرایانه، ملی‌گرایانه و جماعت‌گرایانه. تحلیل این مطالبات در میدان سیاست‌گذاری، مستلزم شناخت کنش‌گران و تعادل قدرت میان آن‌ها است.

پیشینه تجربی

نخستین تلاش‌ها برای مفهوم‌پردازی سیاست‌گذاری فرهنگی در ایران، عمدتاً در قالب تحلیل ساختار نهادهای رسمی مانند وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی، صداوسیما، سازمان تبلیغات اسلامی و حوزه‌های علمیه صورت گرفته است.

علیزاده (۱۳۹۳) در پژوهشی با عنوان تحلیل بازیگران سیاست‌گذاری فرهنگی در ایران، به بررسی قدرت، منابع و تعاملات بازیگران رسمی و غیررسمی در این حوزه پرداخته و نتیجه گرفته است که غلبه ساختارهای بالا به پایین موجب محدودیت مشارکت ذی‌نفعان غیردولتی شده است.

جعفری و موسوی (۱۳۹۷) در مقاله‌ای با عنوان تحلیل محیط سیاست‌گذاری فرهنگی در ایران با تأکید بر چالش‌های حکمرانی فرهنگی، به تبیین چندلایگی محیط

فرهنگی ایران شامل سطوح ملی، محلی و جهانی پرداخته‌اند و نتیجه گرفته‌اند که عدم شفافیت در تعریف ذی‌نفعان فرهنگی، ضعف سازوکارهای تعاملی و نبود چارچوب‌های پاسخگو از جمله چالش‌های اساسی محیط سیاست‌گذاری فرهنگی کشور است. در همین راستا، نقیب‌زاده (۱۳۹۵) نیز در کتاب فرهنگ و سیاست در ایران معاصر به مسئله شکاف بین فرهنگ رسمی و فرهنگ زیسته مردم اشاره کرده و آن را از علل بی‌اعتمادی فرهنگی و ناکارآمدی نهادهای سیاست‌گذار فرهنگی دانسته است.

در سطح بین‌المللی، چندین پژوهش علمی به بررسی ساختار و چالش‌های سیاست‌گذاری فرهنگی ایران از منظر جامعه‌شناختی و نظریه‌های گفتمانی پرداخته‌اند. یگانگی و محمدی (۲۰۲۰) در مقاله‌ای با عنوان «سیاست فرهنگی و حوزه عمومی در ایران» به تحلیل مناسبات قدرت، مقاومت و هژمونی فرهنگی در حوزه عمومی ایران پرداخته‌اند و نشان داده‌اند که نهادهای فرهنگی با چالشی مزمن در هم‌راستاسازی سیاست‌ها با مطالبات اجتماعی روبه‌رو هستند.

خسروی (۲۰۱۷) نیز در کتاب «زندگی‌های ناپایدار: انتظار و امید در ایران» به بازنمایی زندگی فرهنگی نسل جدید در ایران و شکاف میان روایت‌های رسمی و هویت‌های چندگانه پرداخته و تأکید می‌کند که مطالبات فرهنگی به‌ندرت در سیاست‌های کلان فرهنگی بازتاب می‌یابند.

از منظر نظریه سیاست‌گذاری، پژوهش صادقی بروجردی (۲۰۱۶) در کتاب «انقلاب و ناخشنودی‌های آن» از منظر سیاست‌های هویتی، به بررسی منازعه میان گفتمان‌های فرهنگی در جمهوری اسلامی ایران پرداخته و نتیجه می‌گیرد که سیاست‌گذاری فرهنگی در ایران بیش از آن‌که بر نیازهای واقعی فرهنگی استوار باشد، در خدمت تثبیت گفتمان رسمی نظام است.

روش پژوهش

این پژوهش از رویکرد نهادگرایی بهره می‌برد که امکان تحلیل تأثیر نهادهای رسمی و غیررسمی در فرآیندهای سیاست‌گذاری فرهنگی و انتقال مطالبات اجتماعی به تصمیم‌گیران را فراهم می‌کند. نهادگرایی بر این اصل استوار است که ساختارهای نهادی، قواعد، هنجارها و رویه‌های تاریخی نقش تعیین‌کننده‌ای در شکل‌دهی سیاست‌های عمومی و رفتار کنشگران دارند (North, 1990). در این پژوهش، نهاد به معنای سازوکارها، قواعد، رویه‌ها، سازماندهی‌ها و هنجارهایی است که روابط اجتماعی و فرهنگی را جهت‌دهی و

ساماندهی می‌کنند. دو عنصر اصلی نهاد، یعنی «روش» و «ارتباط»، امکان تحلیل چگونگی شکل‌گیری و انتقال مطالبات فرهنگی را فراهم می‌آورد و نشان می‌دهد که نهادها چگونه هم محدودیت‌هایی بر رفتار کنشگران اعمال می‌کنند و هم فرصت‌هایی برای کنش فرهنگی فراهم می‌آورند (اشتریان، ۲۰۰۸: ۵-۶).

با توجه به محیط فرهنگی ایران که فضایی چندلایه و متشکل از بازیگران متنوع است، نهادگرایی امکان شناسایی نقش نهادهای مختلف در شکل‌دهی و بازنمایی مطالبات فرهنگی را فراهم می‌کند. این نهادها شامل نهادهای حکومتی (وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی، سازمان تبلیغات اسلامی، صداوسیما) نهادهای مدنی (سمن‌ها، انجمن‌های فرهنگی، گروه‌های هنری) و گروه‌های اجتماعی کنشگر (دانشجویان، هنرمندان، روحانیت، قومیت‌ها و...) هستند که در تعامل و گاه در تضاد با یکدیگر، سیاست فرهنگی را شکل می‌دهند (Yeganegi & Mohammadi, 2020: 104).

رویکرد نهادگرایانه همچنین امکان بررسی رابطه دوسویه میان نهادها و کنشگران را فراهم می‌آورد. به این معنا که نه تنها نهادها رفتار کنشگران را جهت می‌دهند، بلکه کنشگران نیز از طریق منابع و سرمایه‌های فرهنگی خود می‌توانند بر توزیع قدرت و فرآیندهای نهادی اثرگذار باشند (کاظمی، ۲۰۱۳: ۲). این تحلیل شامل بررسی نهادهای سنتی و مذهبی است که نقش غالب در انتقال و بازنمایی مطالبات فرهنگی دارند و نیز جریان‌های مدرن و پست‌مدرن که هرچند در حال گسترش هستند، اما هنوز ظرفیت کامل تأثیرگذاری در تصمیم‌گیری‌های فرهنگی را ندارند.

در نهایت، استفاده از رویکرد نهادگرایانه امکان تحلیل چگونگی بازنمایی مطالبات فرهنگی گروه‌های اجتماعی مختلف و نحوه پاسخ‌گویی سیاست‌گذار به این مطالبات را فراهم می‌کند. تمرکز پژوهش بر تعامل میان نهادها، منابع فرهنگی و بازیگران اجتماعی در فضای چندلایه فرهنگی ایران است تا ابعاد مختلف محیط پیرامونی و ظرفیت‌های موجود برای سیاست‌گذاری فرهنگی به‌دقت شناسایی شود (اشتریان، ۲۰۰۸: ۶؛ کاظمی، ۲۰۱۳: ۱۳-۱۴؛ مؤمنی، ۲۰۰۶: ۱۳۸).

با توجه به چارچوب نظری و مسئله اصلی پژوهش، سیاست‌گذاری فرهنگی در ایران نه صرفاً حاصل تصمیم‌های مقطعی نهادهای رسمی، بلکه برآیند چرخه‌ای پیچیده از منابع، بازیگران و مطالبات اجتماعی است. در این چرخه، منابع فرهنگی به‌مثابه ورودی‌های بنیادین سیاست‌گذاری عمل می‌کنند و زمینه‌هنجاری، ارزشی و نمادین جامعه را می‌سازند؛ بازیگران و ذی‌نفعان در میدان‌های متکثر قدرت و منزلت،

این منابع را بازنمایی کرده و به عرصه سیاست انتقال می‌دهند؛ و در نهایت مطالبات و تقاضاهایی که در حوزه عمومی شکل می‌گیرند، به دستور کار سیاست‌گذاران راه یافته و پاسخ نهادی را برمی‌انگیزند. از این منظر، سیاست‌گذاری فرهنگی فرآیندی پویا و چندلایه است که تنها در پرتو تحلیل این سه سطح می‌توان به درکی جامع از نسبت میان فرهنگ و سیاست در ایران دست یافت. بر همین اساس، سازمان‌دهی بخش‌های آتی مقاله در سه محور اصلی منابع فرهنگی، بازیگران و ذی‌نفعان و مطالبات حوزه عمومی صورت گرفته است.

منابع فرهنگی به‌عنوان ورودی‌های سیاست‌گذاری فرهنگی در ایران

در سیاست‌گذاری فرهنگی ایران، منابع فرهنگی به‌عنوان ورودی‌های بنیادین، نقشی تعیین‌کننده در شکل‌دهی به دستور کارها و جهت‌گیری‌های سیاستی ایفا می‌کنند. این منابع که ریشه در تاریخ، دین، ایدئولوژی، مدرنیته و تحولات جهانی دارند، در قالب شش دسته اصلی قابل شناسایی‌اند و هر یک به شیوه‌ای متمایز بر فرآیند سیاست‌گذاری تأثیر می‌گذارند. فرهنگ ملی باستانی، با پیشینه‌ای چند هزار ساله و مؤلفه‌هایی چون خرد مزدایی، نوروز، راستی و آبادانی، بازتاب‌دهنده میراث تمدنی ایران در دوره‌های هخامنشی، اشکانی و ساسانی است و در سیاست‌گذاری فرهنگی معاصر به‌عنوان منبعی برای تقویت هویت ملی و انسجام اجتماعی عمل می‌کند (Keddie, 2003:12). در کنار آن، فرهنگ شیعی با مفاهیمی همچون امامت، شهادت، انتظار و تقیه، چارچوبی برای هم‌پوندی دین و سیاست در جمهوری اسلامی ایران فراهم آورده و از طریق نهادهایی چون حوزه‌های علمیه و مراجع تقلید بر روند سیاست‌گذاری تأثیر مستقیم نهاده است (Rahimi & Ghahraman, 2019: 95). فرهنگ اسلامی نیز با تأکید بر اصولی چون توحید، نبوت و معاد و مناسکی نظیر نماز، روزه و حج، مبنای اصلی تنظیم قوانین و هنجارهای اجتماعی را تشکیل داده و جایگاهی محوری در سیاست‌گذاری فرهنگی یافته است به تعبیر هابرماس دین در دنیای معاصر قابلیت حضور مدنی در حوزه عمومی را دارد (Habermas, 1989:161).

در سوی دیگر، فرهنگ مدرن با مفاهیمی چون علم‌گرایی، شهروندی، آزادی و رواداری که از دوران مشروطه وارد فضای فرهنگی ایران شد، زمینه‌ساز شکل‌گیری نهادهای مدنی و گسترش نظام آموزشی بوده و در سیاست‌گذاری فرهنگی به‌عنوان منبعی برای نوگرایی و نوسازی ایفای نقش کرده است (Bourdieu, 1993: 85). فرهنگ انقلابی که پس از انقلاب اسلامی ۱۳۵۷ پدیدار شد، با محوریت مفاهیمی همچون عدالت‌خواهی، مبارزه

با استکبار، خودکفایی و مقاومت، بر سیاست‌گذاری فرهنگی تأثیر عمیقی نهاده و در جهت‌دهی به گفتمان استقلال‌طلبی و مقاومت ملی نقش محوری ایفا کرده است (Sa- deghi-Boroujerdi, 2016: 150). در دهه‌های اخیر نیز فرهنگ پسامدرن، با ویژگی‌هایی چون چندگانگی فرهنگی، نسبی‌گرایی و جهانی‌شدن و با تأثیر فناوری‌های نوین ارتباطی و شبکه‌های اجتماعی، وارد فضای فرهنگی ایران شده و چالش‌های تازه‌ای را برای الگوهای سنتی سیاست‌گذاری ایجاد کرده است. این فرهنگ با برجسته‌سازی تنوع و تفاوت، سیاست‌گذاران را ناگزیر به بازاندیشی در رویکردهای فرهنگی و تطبیق با شرایط جهانی ساخته است (Yeganegi & Mohammadi, 2020: 112).

در مجموع، تنوع منابع فرهنگی در ایران با ریشه‌های تاریخی، دینی، ایدئولوژیک و جهانی نه‌تنها ورودی‌های اساسی سیاست‌گذاری فرهنگی را شکل می‌دهند، بلکه تبیین‌کننده پیچیدگی‌های فرآیند تصمیم‌گیری فرهنگی نیز هستند. تحلیل این منابع با بهره‌گیری از نظریه‌های سیاست‌گذاری عمومی و جامعه‌شناسی سیاسی، درکی ژرف‌تر از سازوکارهای اثرگذاری آن‌ها بر سیاست‌های فرهنگی فراهم می‌آورد و نشان می‌دهد که مدیریت مؤثر این منابع شرط لازم برای تدوین سیاست‌هایی کارآمد، پاسخ‌گو و متناسب با نیازهای متکثر جامعه ایرانی است.

بازیگران و ذی‌نفعان محیط پیرامونی سیاست فرهنگی

محیط فرهنگی ایران واجد ساختاری پیچیده و متکثر از بازیگران و ذی‌نفعان است که هر یک با برخورداری از منابع معرفتی، سازمانی، اقتصادی و اجتماعی، نقشی مستقیم در فرآیند سیاست‌گذاری فرهنگی ایفا می‌کنند. در چارچوب نظریه چرخه سیاست‌گذاری بیرکلند، شناسایی و تحلیل دقیق بازیگران در مرحله نخست اهمیت ویژه‌ای دارد (Birk-land, 2016: 95). بر همین اساس، بررسی علمی این کنشگران نیازمند توجه به جایگاه نهادی، گفتمانی و کارکردی آن‌ها در حوزه عمومی است؛ موضوعی که در آثار هابرماس (Habermas, 1991: 398)، بوردیو (Bourdieu, 1993: 78)، وبر (Weber, 1978: 926) و مارکس (Marx, 1970: 215) نیز مورد تأکید قرار گرفته است. در میان این بازیگران، روحانیت و حوزه‌های علمیه همراه با بازار، جایگاهی بی‌بدیل در تاریخ فرهنگ ایران دارند. حوزه‌های علمیه در شهرهایی همچون قم، مشهد و نجف، مراکز اصلی تولید دانش دینی و مرجعیت شرعی محسوب می‌شوند و به تعبیر بوردیو، روحانیت با برخورداری از سرمایه نمادین، توانسته است میدان فرهنگی را در جهت بازتولید گفتمان دینی سامان دهد (Bourdieu, 1993: 76).

بازار نیز به‌عنوان شریک سنتی روحانیت، از طریق مشارکت مالی در مناسک مذهبی و پشتیبانی از نهادهای دینی، به بسیج منابع اقتصادی فرهنگ دینی کمک کرده و پیوندی ساختاری میان اقتصاد و فرهنگ مذهبی ایجاد کرده است (Keddie, 2003: 65). در کنار این دو نهاد، مساجد، تکیه‌ها، حسینیه‌ها و امامزاده‌ها نیز نقش مهمی در بازتولید و تقویت هویت دینی ایفا کرده‌اند. این اماکن مذهبی از منظر وبر از طریق اعمال کاریزماتیک امامان جماعت یا مداحان، منزلت اجتماعی و مشروعیت دینی را بازتولید می‌کنند (Weber, 1978: 241). این نهادها، با شبکه‌ای گسترده از روابط با سازمان‌های دولتی و نیمه‌دولتی، ظرفیتی تأثیرگذار در بازتولید ارزش‌های سنتی و انقلابی دارند (Motahhari, 1976: 102).

از سوی دیگر، دانشگاه‌ها همراه با اساتید و دانشجویان، به‌عنوان تولیدکنندگان گفتمان مدرن، علمی و انتقادی، نقشی دوگانه در سیاست‌گذاری فرهنگی ایفا می‌کنند. این نهادها هم ابزار دولت برای بازتولید دانش رسمی‌اند و هم حامل نقد و اعتراض اجتماعی. دانشگاه‌ها، به تعبیر بوردیو، میدان علمی‌ای هستند که در آن عادت‌واره روشنفکری و طبقه متوسط بازتولید می‌شود (Bourdieu, 1988: 57). افزون بر این، دانشجویان و اساتید با بهره‌گیری از انجمن‌های علمی، نشریات و شبکه‌های اجتماعی، به انتقال و تحول فرهنگی یاری می‌رسانند (Bayat, 2010: 190). در عرصه سیاسی نیز احزاب اصولگرا و اصلاح‌طلب به‌عنوان دو جریان عمده، جهت‌گیری‌های متفاوتی در سیاست‌گذاری فرهنگی دارند. احزاب اصولگرا همچون حزب مؤتلفه اسلامی، جبهه پایداری و جمعیت ایثارگران، سیاست فرهنگی را در چارچوب فرهنگ انقلابی، مذهبی و ضدغربی تعریف می‌کنند و با تأکید بر اسلام سیاسی، گفتمان مقاومت و مرجعیت روحانی، تلاش دارند هژمونی فرهنگی خود را حفظ کنند. این جریان‌ها با اتکا به نهادهایی چون صداوسیما، بسیج و مساجد، اقدام به بسیج فرهنگی می‌کنند (Rahimi, 2009: 42). در مقابل، احزاب اصلاح‌طلب مانند حزب اتحاد ملت، انجمن اسلامی مدرسین دانشگاه‌ها و حزب اعتماد ملی، با رویکردی بازتر به فرهنگ، خواهان سیاست‌گذاری مبتنی بر جامعه مدنی، تنوع فرهنگی، آزادی بیان و توسعه فضای عمومی هستند (Ansari, 2006: 171). به تعبیر هابرماس، اصلاح‌طلبان در تلاش‌اند تا حوزه عمومی را از سلطه دولت رها کرده و امکان گفت‌وگو و نقد را در آن گسترش دهند (Habermas, 1991: 405).

علاوه بر این، نهادهای نظامی همچون سپاه پاسداران و بسیج نیز در حوزه فرهنگ حضور پررنگی دارند. سپاه پاسداران علاوه بر مأموریت‌های امنیتی، از طریق بنیادهای

فرهنگی، تولیدات رسانه‌ای و برنامه‌های بسیج، نقشی مستقیم در سیاست‌گذاری فرهنگی ایفا می‌کند. این نهاد با اتکا به سرمایه مادی و سازمانی، به دنبال بازتولید گفتمان انقلابی و مقابله با ارزش‌های غربی است (Khosrokhavar, 2009: 88). روشنفکران و روزنامه‌نگاران نیز به‌عنوان حاملان نقد و تولیدکنندگان معنا، نقش مهمی در ترویج تنوع فرهنگی دارند. از منظر وبر، منزلت اجتماعی روشنفکران مبتنی بر توانایی آن‌ها در بازتعریف ارزش‌های اجتماعی است (Weber, 1978: 956). رسانه‌ها نیز اعم از رسمی، نیمه‌رسمی و مستقل، عرصه‌ای برای رقابت گفتمان‌های فرهنگی‌اند که همواره میان قدرت، دانش و ایدئولوژی در نوسان هستند (Sreberny-Mohammadi & Mohammadi, 1994: 133). نسل جوان و زنان از دیگر بازیگران تأثیرگذار فرهنگی‌اند. نسل جوان با بهره‌گیری از سبک‌های زندگی، موسیقی، هنر، شبکه‌های اجتماعی و مصرف فرهنگی نوین، حامل گفتمان‌های جهانی شده است و به تعبیر بوردیو، عادت‌واره‌هایی تولید می‌کند که فاصله‌ای چشمگیر با سنت‌های پیشین دارد (Bourdieu, 1993: 112). زنان نیز به‌ویژه از دهه ۱۳۷۰ به بعد، با حضور گسترده در دانشگاه، رسانه و سیاست، به یکی از نیروهای مؤثر در سیاست‌گذاری فرهنگی تبدیل شده‌اند (Moghadam, 2003: 58).

افکار عمومی نیز جایگاهی کلیدی در این میان دارد و به‌عنوان بازتاب خواست اجتماعی، بر اساس نظریه ورودی‌ها در چرخه سیاست‌گذاری بیرکلند، بنیان سیاست‌گذاری فرهنگی محسوب می‌شود (Birkland, 2016: 95). این افکار عمومی از طریق نظرسنجی‌ها، اعتراضات، مشارکت‌های مدنی و الگوهای مصرف فرهنگی شکل می‌گیرند و به دستور کار سیاست‌گذاران راه می‌یابند. در این میان، سازمان صداوسیما به‌عنوان یکی از بازیگران اصلی جمهوری اسلامی، با گستره‌ای فراگیر، به بازتولید گفتمان رسمی و مشروعیت‌بخشی به ارزش‌های نظام می‌پردازد. صداوسیما با رویکرد اصول‌گرایانه و تمرکز بر اخلاق، دین، خانواده و امنیت فرهنگی، تلاش دارد فضای فرهنگی را کنترل و هدایت کند (Sreberny-Mohammadi & Mohammadi, 1994: 148).

برآیند این ساختار پیچیده نشان می‌دهد که عرصه فرهنگ در ایران، میدانی پرتنش و پویایی میان گفتمان‌های سنتی، مدرن، دینی، انقلابی و جهانی شده است. این تنش‌ها از یک‌سو به تعارض و گسست در سیاست‌گذاری فرهنگی منجر می‌شوند و از سوی دیگر، به پویایی و زایش خرده‌فرهنگ‌ها و اشکال جدید بازنمایی فرهنگی یاری می‌رسانند. درک دقیق جایگاه، ظرفیت و کارکرد این بازیگران، شرط لازم برای طراحی و اجرای سیاست‌های فرهنگی کارآمد، متوازن و متناسب با نیازهای جامعه ایران است.

مطالبات و تقاضاهای حوزه عمومی سیاست‌های فرهنگی

سیاست‌گذاری فرهنگی در ایران، برخلاف تصور تقلیل‌گرایانه‌ای که آن را صرفاً محصول اراده دولت یا نهادهای رسمی می‌داند، بیش از هر چیز تابعی از مطالبات، تقاضاها و فشارهایی است که از سوی حوزه عمومی به عرصه سیاست انتقال می‌یابند. در چارچوب نظریه چرخه سیاست‌گذاری بیرکلند (Birkland, 2016: 37)، ورودی‌های سیاست‌گذاری شامل محیط پیرامون، منابع فرهنگی و مطالبات بازیگران هستند و بنابراین بررسی دقیق این ورودی‌ها و صورت‌بندی تقاضاهای گروه‌های اجتماعی اهمیت اساسی دارد. در این مسیر، چارچوب‌های نظری وبر (۱۹۷۸)، مارکس (۱۹۷۰)، بوردیو (۱۹۹۳) و هابرماس (۱۹۹۱) به تحلیل دقیق‌تر این مطالبات کمک می‌کنند و امکان درک جایگاه نهادی، گفتمانی و اجتماعی آنان را فراهم می‌آورند. در این میان، روحانیت و نهادهای مذهبی مانند حوزه‌های علمیه، مساجد، حسینیه‌ها، تکیه‌ها و امام‌زاده‌ها در رأس جریان فرهنگی سنتی مذهبی قرار دارند و مطالبات این گروه عمدتاً معطوف به حفظ و تقویت ارزش‌های شریعت، استمرار مناسک دینی چون نماز، روزه و حج و حفاظت از ساختار شیعی-اسلامی جامعه است (Motahhari, 1976: 42). از منظر بوردیو، این بازیگران در میدان مذهبی موقعیتی هژمونیک دارند و با اتکا به سرمایه نمادین و فرهنگی خود توانسته‌اند شبکه‌ای از نهادهای تولید و توزیع معنا را در اختیار بگیرند (Bourdieu, 1993: 114). در این عرصه، صداوسیما نیز به‌عنوان نهاد بازتولید روایت رسمی عمل کرده و در جهت تثبیت گفتمان مذهبی سنتی ایفای نقش می‌کند. احزاب اصول‌گرا نیز بازتاب‌دهنده همین منظومه فکری در عرصه سیاست رسمی هستند و خواهان سیاست‌هایی‌اند که نه تنها از ارزش‌های دینی حفاظت کند بلکه بتواند ساختار قدرت سیاسی را نیز در امتداد آموزه‌های سنتی بازتولید کند (Ansari, 2006: 95).

در برابر این جریان، دانشگاهیان، دانشجویان و روشنفکران حاملان فرهنگ مدرن محسوب می‌شوند. این گروه اجتماعی که ریشه‌های تاریخی آن را می‌توان در دوران مشروطه و سپس اصلاحات پهلوی جست‌وجو کرد (Keddie, 2003: 89)، خواهان استقرار عقلانیت مدنی، حکومت قانون، آزادی‌های آکادمیک و مدنی و عرفی‌سازی سیاست‌گذاری فرهنگی هستند. از منظر وبر، این طبقه دارای منزلت اجتماعی ویژه‌ای است که از طریق تحصیلات دانشگاهی، مشارکت در علوم انسانی و اجتماعی و حضور در عرصه عمومی مدرن بازتولید می‌شود (Weber, 1978: 926). دانشگاه‌ها به‌عنوان نهاد تولید دانش، در پی سیاست‌هایی هستند که استقلال علمی را تقویت کند، زمینه تولید معرفت مدرن را

بگستراند و امکان‌گشودگی به جهان را فراهم آورد. فرهنگ‌سراها، مراکز هنری و نهادهای شهری نیز بازتاب این مطالبه‌اند و در قالبی نمادین نشان می‌دهند که چگونه مدرن‌سازی سیاست‌های فرهنگی به‌عنوان خواستی عمومی مطرح می‌شود.

در کنار این جریان، نیروهای انقلابی شامل بسیج، سپاه پاسداران و رسانه‌های ایدئولوژیک، نمایندگان فرهنگ انقلابی جمهوری اسلامی‌اند. مطالبات این بخش از جامعه در چارچوب گفتمان عدالت‌خواهانه، ضدامپریالیستی و ضدغربی تعریف می‌شود (Khosrokhavar, 2009: 71). رسانه‌هایی چون فارس، تسنیم و کیهان به‌عنوان بازوی تبلیغی و تبیینی این فرهنگ، بر ادبیاتی استوار بر مقاومت، استکبارستیزی و دفاع از مستضعفین تأکید دارند. از منظر مارکس، این فرهنگ نوعی ائتلاف میان نیروهای نظامی و طبقات پایین در ساختار دولت ایدئولوژیک است (Marx, 1970: 62) و مطالبه اصلی آن، تداوم حضور دولت در عرصه فرهنگ، کنترل و مداخله مستقیم در نهادهای مدنی و حفظ مرزهای گفتمانی میان خودی و غیرخودی است.

در همین حال، نسل جدید به‌ویژه متولدین دهه ۱۳۸۰ و ۱۳۹۰، با اتکا به فضای مجازی، شبکه‌های اجتماعی و ارتباطات جهانی، حاملان نوعی فرهنگ پست‌مدرن هستند (Bayat, 2010: 131). این نسل بیشتر حول محور آزادی‌های فردی، سبک زندگی، انتخاب پوشش، موسیقی، ورزش، مهاجرت، برابری جنسیتی و مشارکت زنان در عرصه‌های اجتماعی و سیاسی مطالبه‌گری می‌کند. از منظر هابرماس، این نسل به بازتعریف حوزه عمومی می‌پردازد و با خلق نوعی کنش ارتباطی تازه، بستری متفاوت از گذشته برای سیاست فرهنگی به وجود آورده است؛ بستری که کمتر متکی به رسانه‌های رسمی و بیشتر بر تعاملات افقی و شبکه‌ای تکیه دارد (Habermas, 1991: 84). دختران جوان، ورزشکاران، کاربران اینستاگرام و تلگرام و فعالان حوزه جنسیت در این میان در حال شکل دادن به سیاست فرهنگی از پایین به بالا هستند و این روند در حال بازتعریف روابط قدرت در فرهنگ ایران است.

برآیند چنین شرایطی این است که همان‌گونه که بیرکلند تصریح می‌کند، سیاست‌گذاران نمی‌توانند نسبت به تقاضاهای متکثر حوزه عمومی بی‌تفاوت بمانند بلکه ناگزیرند آن‌ها را به‌مثابه ورودی‌هایی فعال در چرخه سیاست‌گذاری لحاظ کنند (Birkland, 2016: 54). سیاست فرهنگی مطلوب باید توانایی تلفیق عقلانیت سنتی، مدرن، انقلابی و پست‌مدرن را در چارچوبی منعطف و جامع داشته باشد؛ در غیر این صورت، شکاف میان سیاست رسمی و خواسته‌های جامعه تعمیق خواهد شد

و تعارضات ساختاری و گسست‌های فرهنگی در پی خواهد داشت. به همین دلیل، بازنگری در کارکرد نهادهای فرهنگی رسمی، گسترش مشارکت عمومی و تنوع بخشی به روایت‌های فرهنگی رسمی ضرورتی اجتناب‌ناپذیر است و این امر نشان می‌دهد که تنوع منابع فرهنگی مستلزم تنوع در سیاست‌گذاری فرهنگی است.

جدول ۱. تحلیل سیاست فرهنگی ایران

ارزانی و راهکار	خرمچی در سیاست‌گذاری	نوع فرهنگ	مطالبات و تناقضها	بازگران‌کلیدی	نهادهای تاثیرگذار	دستگاه موزنی	منابع فرهنگی
کاهش تصدی‌گری، گسست‌گری میان‌فرهنگی، حفظ جایگاه سنت در تعامل با دیگر فرهنگها	تولید و بازتولید سیاست‌های محافظه‌کارانه فرهنگی	فرهنگ سنتی مذهبی	حفظ مناسک دینی، جامعه دینی، ساختار سنتی	روحانیون، مراجع تقلید، احزاب اصول‌گرا	مساجد، حوزه‌های علمیه، هیئت‌ها، امام‌زاده‌ها	فقه و کلام	سنت اسلامی - شیعی
افزایش مشارکت، تقویت استقلال دانشگاه، توازن با دیگر فرهنگها	مطالبه‌گری برای اصلاحات فرهنگی، نقد گفتمان رسمی	فرهنگ مدرن دانشگاهی	آزادی دانشگاهی، مدرنیزاسیون فرهنگی، عرفی‌سازی	دانشجویان، روشنفکران، احزاب اصلاح‌طلب	دانشگاه‌ها، مراکز پژوهشی، فرهنگسراها	علم و فلسفه مدرن	عقلانیت مدرن و علوم انسانی
ضرورت بازنگری و گفت‌وگو با فرهنگ‌های دیگر، کاهش انحصار گفتمانی	تفویض نهادهای ارزشی، کنترل فرهنگی بالا	فرهنگ انقلابی	ضما میرا بیسم، مقاومت، ترویج فرهنگ ایثار	نیروهای نظامی، فعالان فرهنگی، جبهه انقلاب	سپاه، بسیج، رسانه‌های ایدئولوژیک	ایدئولوژی مقاومت و عدالت‌خواهی	گفتمان انقلاب اسلامی
پذیرش تکرر فرهنگی، افزایش مشارای رسمی، تنظیم‌گری معطوف	شکاف با سیاست رسمی، ظهور نافرمانی‌های نرم فرهنگی	فرهنگ پست‌مدرن نوظهور	آزادی‌های فردی، برابری جنسیتی، بین‌المللی شدن	نسل جدید، زنان، فعالان حقوق شهروندی	اینترنت، شبکه‌های اجتماعی، استارت‌آپ‌های فرهنگی	پست‌مدرنیسم، رسانه‌های جدید	سبک زندگی روزمره جهانی‌شده
قدرت‌گیری تدریجی، آینده ایران، قدرت مطلقه‌ای ایران و حلقه‌های محافظتی زبان و ادب فارسی	برنامه درسی، فیلم و هنر ایرانی و ترویج و حمایت از آثار و مطابقت زبان فارسی	طرف متمنی و ملی و باستانی ایران	زبان فارسی، ایران بزرگ فرهنگی، روادار، وحدت در کثرت	ایرانیان و فارسی‌زبانان، پژوهشگران و روشنفکران و نسل جدید	دانشگاه، فرهنگستان زبان و ادب فارسی، مقام معظم رهبری، بنیاد سعدی	سیاست‌نامه و ادبیات فارسی	سبک زندگی ملی و ایرانی

یافته‌های پژوهش

سیاست‌گذاری فرهنگی در ایران فرآیندی پویا و چندلایه است که تحت تأثیر بازیگران و منابع فرهنگی متنوع شکل می‌گیرد. بازیگران سنتی و مذهبی، به‌ویژه روحانیت و نهادهای وابسته، نقش غالب در بازنمایی و انتقال مطالبات فرهنگی دارند و بر حفظ مناسک دینی، ارزش‌های اسلامی-شیعی و ساختارهای سنتی جامعه تأکید می‌کنند. نهادهای انقلابی شامل نیروهای نظامی، بسیج و رسانه‌های ایدئولوژیک، گفتمان‌های عدالت‌محور، ضدامپریالیستی و ضدغربی را ترویج می‌کنند. دانشگاه‌ها، دانشجویان و روشنفکران حاملان مطالبات فرهنگ مدرن‌اند و بر عقلانیت مدنی، آزادی‌های آکادمیک، سیاست‌گذاری سکولار و اصلاحات فرهنگی تمرکز دارند.

نسل پست‌مدرن، به‌ویژه جوانان و زنان، با بهره‌گیری از شبکه‌های دیجیتال، مطالباتی در زمینه آزادی‌های فردی، برابری جنسیتی، سبک زندگی و مشارکت اجتماعی ارائه می‌کنند. افکار عمومی از طریق نظرسنجی‌ها، فعالیت‌های مدنی و الگوهای مصرف فرهنگی، به‌عنوان ورودی مهمی بر دستور کار سیاست‌گذاران تأثیر می‌گذارد. تعامل میان این بازیگران، فضایی فرهنگی متعارض و پویایی ایجاد می‌کند که در آن گفتمان‌های سنتی، مدرن، انقلابی و پست‌مدرن با هم تلاقی، رقابت و تحول می‌یابند. منابع فرهنگی، شامل فرهنگ ملی، شیعی، اسلامی، مدرن، انقلابی و پست‌مدرن، به‌عنوان ورودی‌های بنیادین سیاست‌گذاری عمل می‌کنند و جهت‌گیری سیاست‌ها را شکل می‌دهند. این تعامل پیچیده، هم تسلط نهادهای سنتی را نشان می‌دهد و هم نفوذ روزافزون گروه‌های نوظهور اجتماعی را برجسته می‌کند و جریان بازنمایی فرهنگی در ایران را به صورت چندجهتی آشکار می‌سازد.

نتیجه‌گیری

سیاست‌گذاری فرهنگی در ایران، در تقاطع نیروهای متعارض و متنوع اجتماعی، سیاسی و نسلی شکل می‌گیرد. در این میان، کفه ترازو همچنان به سود جریان سنتی، مذهبی و محافظه‌کار سنگینی می‌کند؛ جریانی که روحانیون و نهادهای مذهبی ذی‌نفعان اصلی آن به‌شمار می‌روند و توانسته‌اند با تکیه بر نهادهای دیرپای تولید معنا، جایگاهی تثبیت‌شده در سیاست فرهنگی کشور داشته باشند. در مقابل، دانشگاهیان، طبقه متوسط شهری و روشنفکران، حاملان فرهنگ انتقادی و مدرن‌اند که با تکیه بر عقلانیت، دانش و آزادی آکادمیک، خواستار تغییر در جهت عرفی‌سازی و تنوع‌بخشی به روایت‌های

فرهنگی هستند. افزون بر این، نسل‌های جدید، به‌ویژه جوانانی که در بستر فناوری‌های نوین رشد یافته‌اند، حامل فرهنگی در حال ظهور و پست‌مدرن هستند؛ فرهنگی که مبتنی بر سبک زندگی روزمره، حقوق فردی و تجربه‌های جهانی است.

فرهنگ آینده ایران در صورت سیاست‌گذاری متعادل، نه انکار سنت خواهد بود و نه واگرایی بی‌پایه از گذشته، بلکه برآمده از نوعی «ملی‌گرایی فرهنگی نوین» است که در آن ارزش‌های تاریخی، سرمایه‌های مدرن و ظرفیت‌های جهانی شدن هم‌افزا می‌شوند. چنین آینده‌ای نیازمند سیاست‌گذاری‌ای است که به‌جای سیطره‌گرایی و تمرکز بر کنترل، بر تنظیم‌گری هوشمند، مشارکت‌پذیری و توجه به تکثر فرهنگی استوار باشد. برای تحقق این هدف، رویکرد تعادل‌بخش میان مطالبات گروه‌های مختلف اجتماعی ضرورتی اجتناب‌ناپذیر است. سیاست‌گذاری فرهنگی باید از تک‌صدایی پرهیزد و با طراحی سازوکارهای منعطف، امکان هم‌زیستی و رقابت منصفانه میان گفتمان‌ها و بازیگران مختلف را فراهم کند. تساهل، رواداری و پذیرش تکثر به‌عنوان اصول بنیادین، زمینه‌ساز کاهش تنش‌های فرهنگی و افزایش سرمایه اجتماعی خواهد شد.

در شرایطی که ایران کشوری با پیشینه تاریخی غنی، مردمی با سواد و متکثر و هویتی فرهنگی ریشه‌دار است، سیاست فرهنگی نیز باید براساس درک واقع‌بینانه از این تنوع طراحی شود. حکومت به‌جای ایفای نقش تصدی‌گرایانه، باید نقش تنظیم‌گر را ایفا کند؛ یعنی با کاستن از مداخلات مستقیم و پرهیز از انحصارطلبی فرهنگی، به تنظیم میدان تعامل میان نهادها، جریان‌ها و کنشگران فرهنگی بپردازد. گفت‌وگوی بین‌نسلی، تعامل بین نهادهای رسمی و غیررسمی و ایجاد فضای رقابتی منصفانه میان فرهنگ‌ها و گرایش‌های گوناگون، تنها مسیر دستیابی به توسعه فرهنگی پایدار و متوازن است. بدین‌سان، فرهنگ در ایران می‌تواند از منازعه به همکاری و از کنترل به خلاقیت و از سیطره به هم‌افزایی گذار کند. فرهنگ ایران در حال بازگشت است و زبان و ادب فارسی برآمده از دوره باستان و تداوم سده‌های میانه آن در حال بازنمایی قدرتمند در عصر اطلاعات است.

با پاسخ مستقیم به پرسش اصلی پژوهش، می‌توان گفت که محیط فرهنگی ایران ویژگی‌های چندلایه، متکثر و گاه متعارض دارد که منابع فرهنگی، بازیگران و مطالبات اجتماعی در آن نقش‌آفرینی می‌کنند. منابع سنتی و مذهبی، به‌ویژه روحانیت و نهادهای وابسته، بیشترین سهم را در بازنمایی مطالبات فرهنگی دارند و جریان‌های مدرن و پست‌مدرن اگرچه در حال گسترش هستند، هنوز ظرفیت کامل تأثیرگذاری

بر تصمیم‌گیری‌های رسمی را ندارند. سیاست‌گذار با شناخت این تنوع و تعارض، می‌تواند پاسخ مؤثر خود را از طریق ایفای نقش تنظیم‌گرانه، ایجاد سازوکارهای مشارکتی و فراهم کردن زمینه گفت‌وگوی متوازن میان تمامی ذی‌نفعان فرهنگی ارائه دهد، به گونه‌ای که هم پاسخگویی مطالبات متکثر باشد و هم از شکاف میان سیاست رسمی و خواسته‌های جامعه بکاهد.

تعارض منافع

تعارض منافع ندارم.

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی

منابع و مأخذ

- علیزاده، محمدرضا (۱۳۹۳). تحلیل بازیگران سیاست‌گذاری فرهنگی در ایران، فصلنامه فرهنگ‌پژوهی، ۴(۱۷)، ۵۱-۷۰.
- جعفری، علی و لیلا، موسوی (۱۳۹۷). تحلیل محیط سیاست‌گذاری فرهنگی در ایران با تأکید بر چالش‌های حکمرانی فرهنگی، مطالعات راهبردی سیاست‌گذاری عمومی، ۱(۹)، ۸۵-۱۰۳.
- نقیب‌زاده، احمد (۱۳۹۵). فرهنگ و سیاست در ایران معاصر، تهران: نشر قومس.
- مطهری، مرتضی (۱۳۵۵). حرکت‌های اسلامی و نقش آن در جامعه، تهران: انتشارات صدرا.
- Alizadeh, M (2014). Analysis of Cultural Policy Actors in Iran. *Falsafnameh-ye Farhang-Pazhūhi*, 17(4), 51-70. [In Persian]
- Ansari, A. M. (2006). *Iran, Islam and Democracy: The Politics of Managing Change*. London: Chatham House.
- Bayat, A. (2010). *Life as Politics: How Ordinary People Change the Middle East*. Stanford University Press.
- Birkland, T. A. (2015). *An Introduction to the Policy Process: Theories, Concepts, and Models of Public Policy Making* (4th ed). Routledge.
- Bourdieu, P. (1993). *The Field of Cultural Production: Essays on Art and Literature*. Columbia University Press.
- Habermas, J. (1989). *The Structural Transformation of the Public Sphere: An Inquiry into a Category of Bourgeois Society*. MIT Press.
- Howlett, M., Ramesh, M., & Perl, A. (2009). *Studying Public Policy: Policy Cycles and Policy Subsystems* (3rd ed.). Oxford University Press.
- Jafari, A & Mousavi, L (2018). Analysis of the Cultural Policy Environment in Iran with Emphasis on Cultural Governance Challenges. *Motāle'āt-e Rāhbordī-ye Siyāsatgozāri-ye Omūmi*, 9(1), 85-103. [In Persian]
- Keddie, N. R. (2003). *Modern Iran: Roots and Results of Revolution*. Yale University Press.
- Khosravi, S. (2017). *Precarious Lives: Waiting and Hope in Iran*. University of Pennsylvania Press.
- Khosrokhavar, F. (2009). *Inside Jihadism: Understanding Jihadi Movements Worldwide*. Routledge.
- Marx, K. (1970). *A Contribution to the Critique of Political Economy*. Progress Publishers.
- Motahhari, M (1976). *Islamic Movements and Their Role in Society*. Tehran: Enteshārāt-e Sadr. [In Persian]
- Naqibzadeh, A (2016). *Culture and Politics in Contemporary Iran*. Tehran: Nashr-e Qoms. [In Persian]
- Rahimi, M., & Ghahraman, V. (2019). Analysis of the Cultural Policy-making Process in Iran: Structure, Function, and Challenges. *Iranian Journal of Cultural Studies*, 12(2), 89-108.

- Sabatier, P. A., & Weible, C. M. (2014). *Theories of the Policy Process* (3rd ed.). Westview Press.
- Sadeghi-Boroujerdi, E. (2016). *Revolution and its Discontents: Political Thought and Reform in Iran*. Cambridge University Press.
- Weber, M. (1978). *Economy and Society: An Outline of Interpretive Sociology* (G. Roth & C. Wittich, Eds.). University of California Press.
- Yeganegi, S., & Mohammadi, A. (2020). Cultural Policy and the Public Sphere in Iran: Power, Resistance, and Hegemony. *Middle Eastern Studies*, 56(1), 100-118

This work is licensed under a Creative Commons Attribution 4.0 International License.

